

Toplumsal Olaylarda Şiddet Davranışına Teorik Yaklaşımlar: Gezi Parkı Olayları Örneği

Murat Gözübenli¹

İsmail Şahin²

Özet

Demokratik ülkelerde bireyler düşüncelerini basın açıklaması, miting, toplantı veya gösteri yürüyüşü gibi çeşitli yöntemlerle dile getirirler. İfade hürriyetinin bir tezahürü olarak kabul edilen bu yöntemler aynı zamanda bireylerin yönetime katılma yolları olarak da kabul edilmektedir. Ancak, bu haklar kullanılırken kalabalıklar zaman zaman şiddet davranışları sergilemektedirler. Türkiye’de gerçekleşen en büyük şiddet içeren kitle-sel eylemlerden birisi, 27 Mayıs 2013 tarihinde İstanbul Taksim’de bulunan Gezi Parkı’nda ağaçların kesilmesini protesto etmek amacıyla başlayıp daha sonra ülkenin tamamında şiddet eylemleri şeklinde kendini gösteren Gezi Parkı Olaylarıdır. Bu çalışmada, toplumsal olaylarda bireylerin şiddet davranışlarının nedenleri ve bu davranışları etkileyen faktörler kolektif davranış teorileri açısından değerlendirilmiştir. Öncelikle toplumsal olay kavramının tanımı yapılmış ve toplumsal olaylar sırasında ortaya çıkan şiddet davranışları çeşitli teorik yaklaşımlar çerçevesinde ve Taksim Gezi Parkı Olayları özelinde tartışılmıştır. Çalışmanın sonunda ise politika yapıcılar ve kanun uygulayıcılar için çeşitli öneriler sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Toplumsal Olaylar, Protesto, Kitle Psikolojisi, Şiddet Davranışı, Kolektif Davranış, Gezi Parkı Olayları.

---

¹ Dr., Kahramanmaraş Emniyet Müdürlüğü
e-posta: murat.gozubenli@egm.gov.tr

² Doç. Dr., Emniyet Genel Müdürlüğü
e-posta: sahini38@hotmail.com

Theoretical Approaches to Violent Behavior in Demonstrations: Taksim Gezi Park Protests

Abstract

In democratic countries people express their views and opinions through a number of ways such as protest rallies, press releases, and demonstrations. These are considered as the means of freedom of expression and the ways of public participation in governance. However, crowds sometimes act aggressively and violently during these protests and demonstrations. Taksim Gezi Park protests starting on May 27, 2013 was one of the most violent demonstrations occurred in Turkey. The protests initiated by environmentalists opposing the replacement of trees in the park evolved into violent anti-government demonstrations which continued for weeks and spread to almost all cities in the country. In this study, the causes of violent behavior during demonstrations and significant factors influencing those behaviors were examined in the context of various theories of collective behavior. In the first section, the term “demonstration” was defined. Then, by focusing on Taksim Gezi Park protests, violence and aggression occurred within crowds during demonstrations were discussed in the light of the theories of collective behavior. Finally, implications for policy makers and law enforcements were also provided.

Key Words: Protests, Crowd behavior, Violent Behavior, Collective Behavior, Gezi Park Protests.

1. Giriş

Tarih boyunca özellikle devleti yönetenlerden istediklerini tam olarak alamayan veya belirli konulardaki gelişmeleri beğenmeyen kesimler, tepkilerini gösteri yürüyüşleri, protestolar, mitingler vb. çeşitli toplumsal olaylarla ifade etme yoluna gitmişlerdir (Cerrah, 1998; Diani, 1992). Özellikle 21. yüzyılda tepkisel toplumsal olaylarda politik ve sosyal faktörlere bağlı olarak bir artış olmuştur. Örneğin ABD’de 2011 yılının son aylarında gelişen “Occupy Wall Street” eylemlerinin, sosyal eşitsizliğe ve şirketlerin ABD yönetimi üzerindeki nüfuzuna (Yıldırım, 2012); 2011 yılı Ağustos ayında Londra’da başlayan ve diğer İngiliz şehirlerine de sıçrayan yağma ve isyan eylemlerinin, siyasilerin ve polisin azınlıklara karşı yapmış olduğu ayrımcı uygulamalara (Morrell, Mcneish ve Webster (2011); 2010 yılının son aylarında Tunus’ta başlayıp, Libya ve Mısır’da devam eden “Arap Baharı” olarak bilinen eylemlerin ise Arap ülkelerindeki otoriter rejimlere karşı bir tepki olarak meydana geldiği görülmüştür (Orhan, 2013). Bütün bu toplumsal olayların farklılıkları kadar önemli ortak noktaları da bulunmaktadır. Bu olayların ortak özellikleri; siyasi iktidara/yetkililere/sisteme tepki içermesi, ağırlıklı olarak protesto mahiyetinde olması, ön planda gençlerin olması ve zaman zaman şiddet içermesidir.

Ülkemizde de son yıllarda bu kapsamda meydana gelen toplumsal olaylar arasında en önemlisi hiç şüphesiz 27 Mayıs 2013 tarihinde İstanbul’da Taksim Gezi Parkı’nda ağaçların kesilmesini engellemek amacıyla başlayıp kısa sürede tüm ülkeye yayılan olaylardır. Bir grup çevreci aktivistin başlattığı masumane ve barışçıl eylemler zaman içerisinde hükümete ve özellikle Başbakan’a karşı bir tepki olarak tüm ülkede toplu protestolar ve gösterilere dönüşmüştür (MAZLUMDER, 2013). İlerleyen günlerde yaşanan bu olayları bir fırsat olarak değerlendiren bazı “marjinal” grupların protestocuların arasına karışmasıyla birlikte karşılıklı şiddetin arttığı bir sürece girilmiş, böylece Gezi Parkı’nda başlayan gösteriler ülke sathına yayılmış ve kontrolden çıkmıştır (TASAV, 2013). Olaylar esnasında bazı eylemcilerin yoğun şiddet kullanarak kamu ve özel şahıslara ait malları yakıp tahrip ettikleri ve olaylarla ilgisi olmayan insanlara karşı şiddet ve hakaret içeren davranışlar sergiledikleri görülmüştür (SDE, 2013). Yayla’nın da (2013) ifade ettiği gibi yaşanan toplumsal olaylar, bir çeşit darbe teşebbüsüne veya siyaseti yeniden dizayn etme çabasına dönüşmüş; bunun olmayacağı anlaşılınca da şiddet amaçsız sokak şiddetine, şiddetin hatırı için sürdürülen şiddete dönüşmüştür. Yayla, ayrıca Gezi olayları sürecinde yoğun bir sivil şiddet olduğunu ve bu şiddetin sadece polisin göstericilere sert müdahaleleriyle ve marjinal grupların kışkırtmalarıyla açıklanamayacağını belirtmektedir.

Gezi Parkı Olayları süresince yaşanan eylemler, bugüne kadar katılan kişi sayısı, iki aydan fazla bir süre devam etmesi ve ülke geneline yayılmış olması bakımından ülkemiz

toplumsal olaylar tarihinde ayrı bir yer tutmaktadır (Amnesty International, 2013). Gezi Parkı Olaylarının siyasi, psikolojik, sosyal, ekonomik ve iletişim (medya/sosyal medya) boyutları ile ilgili birçok araştırma yapılmıştır ve uzun süre de yapılmaya devam edecektir. Özellikle olayların çok hızlı bir şekilde gelişip yayılması, herhangi bir siyasal grup ya da kimlikle doğrudan ilişkilendirilememesi ve yeni politik kimlik ve gruplaşmaların ortaya çıkmasını sağlaması gibi özellikleri çeşitli sosyal bilimcilerin ilgisini çekmiştir. Fakat olayların şiddet boyutu genellikle ihmal edilmiş ve bu konuda yeterince çalışma yapılmamıştır. Olaylar esnasında radikal grupların şiddete başvurması anlaşılabilir bir durum olarak görülebilir çünkü bu gruplar her fırsatta polisle karşı karşıya gelmeyi ve şiddete başvurmayı ideolojilerinin bir gereği ve varlıklarının devam etmesi için bir şart olarak görmektedirler. Öte yandan, herhangi bir örgüte bağlı olmayan, daha önce hiçbir eyleme katılmamış ve hiç polisle karşılaşmamış binlerce göstericinin olaylar esnasında polisle çatıştıkları, kamu mallarına ve işyerlerine zarar verdikleri görülmüştür. Bu durumun açıklanması oldukça zordur. Bu nedenle toplumsal olaylarda göstericilerin davranışlarının hem psikolojik hem de sosyolojik boyutu ile birlikte incelenmesi gerekmektedir.

Bu çalışmada, Gezi Parkı Olayları örneğinden yola çıkarak toplumsal olaylar sırasında bireylerin şiddet davranışları kitle psikolojisini ve davranışlarını açıklayan kolektif davranış teorileri açısından tartışılacaktır. Bu tartışmaya geçmeden önce Gezi Parkı Olaylarının özeti yapılacak; ardından toplumsal olaylar ve şiddetle ilgili alanyazın aktarılacaktır.

2. Gezi Parkı Olayları

Gezi Park Olayları, 27 Mayıs 2014 günü İstanbul Büyükşehir Belediyesi tarafından yürütülen Taksim Yayalaştırma Projesi ve Topçu Kışlası yapılması kapsamında Gezi Parkı'nda bazı ağaçların yerinden sökülmesini protesto etmek için Taksim Dayanışma grubuna bağlı bazı üyeler ve bir grup çevreci aktivistin (yaklaşık 100-150 kişi) Gezi Parkı'na çadır kurmalarıyla başlamıştır. Üç gün boyunca devam eden eylemleri polis zaman zaman müdahale ederek sonlandırmak istemiş; fakat göstericiler Gezi Parkı'nda beklemeye devam etmişlerdir. Bunun üzerine, 30 ve 31 Mayıs sabah saatlerinde zabıta görevlileri ve polis, Gezi Parkı'nda yayalaştırma çalışmalarına tekrar devam edilebilmesi için parkta kurulu bulunan çadırları ve diğer malzemeleri kaldırmış; bu arada bazı çadırlar görevliler tarafından yakılmıştır. Yapılan bu müdahaleler, kamuoyunda büyük tepki toplamış ve tanınmış bazı sanatçıların da sosyal medya üzerinden yaptığı çağrılar üzerine 31 Mayıs gününden itibaren kalabalıklar Taksim'de toplanmaya başlamışlardır. Polis kalabalıkların Taksim'de toplanmasına müsaade etmemiş ve alana gelen gruplara basınçlı su ve göz yaşartıcı gazla müdahale etmiştir (Ete ve Taştan, 2013). 31 Mayıs ak-

şamı özellikle polis ile Taksim ve Taksime çıkan yollarda özellikle Dolmabahçe’de polis ile göstericiler arasında yoğun çatışmalar olmuştur.

1 Haziran 2013 tarihinden itibaren olaylar öncelikle İstanbul’un diğer ilçelerine ardından Ankara, İzmir ve Mersin gibi illere ve daha sonra tüm ülkeye sıçramıştır. Özellikle Ankara, İzmir, Mersin, Adana, Eskişehir, Hatay gibi birçok şehirde göstericilerin şiddete başvurdukları, polisle çatıştıkları ve çevreye zarar verdikleri görülmüştür. 11 Haziran sabahı polisin Taksim’e müdahale etmesiyle olayların şiddeti azalmış fakat birçok ilde Eylül ayı başlarına kadar zaman zaman barışçıl zaman zaman da şiddet içerir şekilde yaklaşık 1,5 ay devam etmiştir (Ete ve Taştan, 2013).

İçişleri Bakanlığı tarafından hazırlanan rapora göre 28 Mayıs – 6 Eylül 2013 tarihleri arasında 80 ilde Gezi Parkı Olayları çerçevesinde 5532 eylem/etkinlik gerçekleştirilmiş, bu eylem ve etkinliklere 3.611.208 kişi katılmıştır. Yaşanan olaylar sırasında şiddet eylemlerine karışan 5.341 kişi gözaltına alınmış; 160 kişi de tutuklanmıştır. Olaylarda 1 polis şehit olmuş, 4 vatandaş hayatını kaybetmiş, 4.312 sivil vatandaş ile 694 güvenlik görevlisi yaralanmıştır. Ayrıca, olaylar esnasında 45 ambulans, 90 belediye otobüsü, 214 özel araç ve 240 polis aracı tahrip edilmiş, 58 kamu binası, 337 işyeri zarar görmüş ve 140 milyon lira maddi zarar meydana gelmiştir (TİHK, 2014).

Uzun bir süre ülkemizin bir numaralı gündemini işgal eden Gezi Parkı Olayları, olaylarının nedenleri ve katılımcıların profilleri ile ilgili siyasiler, yazarlar, gazeteciler, akademisyenler ve sanatçılar tarafından gazetelerde, televizyonlarda, dergilerde ve sosyal medyada yüzlerce yorum ve analiz yapılmıştır. Olaylara, arkasında yatan nedenler açısından genelde 2 cepheli bir bakış açısı olduğu görülmektedir. Olaylara batıda yaşanan toplumsal tepkiler cephesinden bakan kesim, protesto ve gösterilerin her ne kadar zaman zaman şiddet karışsa da genelde mevcut iktidarın baskıcı politikalarına karşı toplumda biriken tepkinin dışa vurulduğu masumane, barışçıl ve daha fazla özgürlük ve demokrasi talebiyle yapılan eylemler olduğunu belirtmişlerdir. Öte yandan, Gezi Parkı Olaylarını, protestolarını, mevcut siyasi iktidarı ve Başbakanı yıpratmaya dönük bir eylem olarak gören cephe ise; bu demokrasi ve özgürlük taleplerinin hiç de masum olmadığını, bunun siyasî iktidara karşı organizeli bir “kalkışma” olduğunu, hatta “bölgesinde yükselen ve güçlenen Türkiye’nin önünü kesmek için egemen güçler ve “faiz lobisi” tarafından düzenlenen bir proje olduğunu ve bu projenin nihai hedefinin ise mevcut iktidarı değiştirmeyi amaçladığını öne sürmüşlerdir (TASAV, 2013).

Özellikle Gezi Parkı Olaylarının başladığı ilk günlerde çeşitli araştırma şirketleri ve sivil toplum kuruluşları tarafından katılımcılara anket yapılarak “Eylemcilerin hangi gerekçelerle eylemlere katıldıkları” sorusuna cevap aranarak eylemlerin çıkış noktası an-

laşılmaya çalışılmıştır. Bu araştırmalar, eylemlere katılanların, en çok polisin göstericilere karşı sert müdahalesini medyadan görmeleri üzerine sokağa çıktıklarını tespit etmişlerdir. Polis şiddeti yanında katılımcıların eylemlere katılmalarına yol açan diğer faktörlerin; Başbakanın otoriter söylem ve tavırları, siyasi iktidarın baskıcı politikaları, Gezi Parkındaki ağaçların kesilmesine karşı duyulan tepki olduğu anlaşılmıştır (KONDA, 2013; MAZLUMDER, 2013; METROPOLL, 2013).

Bu araştırmalar ayrıca katılımcıların profillerini de anlamaya çalışmışlardır. Araştırmalar, olaylara çok farklı kesimden ve görüşten bireylerin katıldığını; fakat eylemcilerin çekirdeğini oluşturan katılımcıların daha çok kendilerini “özgürlükçü”, “laik” ve “apolitik” olarak tanımlayan toplumun orta sınıfına mensup, kentli, ebeveynleri tarafından daha iyi bir refah seviyesinde yaşayacakları umudu içinde egemen tüketim kalıplarına uygun olarak yetiştirilmiş, yüksek eğitilmiş, evrensel değerleri savunan, dolayısıyla da başbakanın şahsıyla özdeşleşmiş “buyrukçu” siyaset imgelerinden rahatsız birçoğu öğrenci ve beyaz yakalı genç kuşak ücretliler ile bazıları serbest meslek sahibi olan çalışanlar olduğu anlaşılmıştır (Gürakar, 2014; KONDA, 2014; MAZLUMDER, 2013; METROPOLL, 2013). Bayhan (2014), Gezi Parkı Olaylarına katılanları üç halkaya ayırmaktadır. Bayhan, birinci halkanın çevre duyarlılığına sahip Gezi Parkı’ndaki ağaçlara sahip çıkan kesimlerden oluştuğunu; bu kesimlerin daha çok apolitik, belli bir siyasi ideolojiyi ya da partinin ideolojisi benimsemeyen, bütünüyle çevreci sayılabilecek bireylerden meydana geldiğini belirtmiştir. Bayhan, ikinci halkanın ise daha heterojen gruplardan oluştuğu; farklı fikir ve görüşlere sahip bireyler, gruplar, siyasi partiler, STK’lar ve diğer siyasi örgütlerin katıldığını belirtmiştir. Bayhan’a göre bu ikinci halkayı oluşturan birey ve grupların ortak özelliğine bakıldığında, siyasi iktidar karşıtlığı ve bireysel özgürlük gibi kavramları ön plana çıkmıştır. Bu heterojen halka tarafından kurulan “Taksim Dayanışması”, Gezi Parkı Olayları sürecinde hayli etkin bir rol oynamıştır. Bayhan’ın tespit ettiği üçüncü halka ise, daha çok ikinci halkanın etrafında oluşan grup ya da grupları içermektedir. Bayhan bu halkayı diğer halkalardan ayıran özelliğin şiddet içermesi olduğunu belirtmektedir (Bayhan, 2014, s. 40).

Katılımcıların demografik özelliklerine bakıldığında ise, katılımcıların yaş ortalamasının 28 ve yaklaşık yarısının kadın, üniversite mezunu ve bir işte çalıştığı bulunmuştur (KONDA, 2014; MAZLUMDER, 2013; METROPOLL, 2013). Bilgi Üniversitesince yapılan araştırmada ise, katılımcıların yarısından çoğunun (%54) daha önce herhangi bir şekilde protestoya, yürüyüşe, oturma eylemi gibi toplumsal olaya katılmadıkları anlaşılmıştır (akt. Işık, 2013).

3. Toplumsal Olaylar

Toplumsal olaylar kavramı; alanyazında sık sık *toplumsal hareketler*, *kitle hareketleri*, *halk hareketleri*, *isyan hareketleri* ile birlikte veya onların yerine kullanılmaktadır. Tarihsel akış içerisinde batı literatüründe bu alanda dile getirilen ilk toplumsal olay 1879 Fransız İhtilali'dir. Tarih boyunca toplumsal olaylar olsa da sosyologlar toplumsal olayların dinamiklerini incelemişler ve çeşitli çıkarımlarda bulunmuşlardır. Bu konuda ilk araştırmalardan birini gerçekleştiren Alman sosyolog Lorenz von Stein, Fransız İhtilali'nde yaşanan olayları, insanların sosyal haklarının kendilerine verilmesi amacıyla toplu olarak yaptıkları siyasi mücadele ve yönetim sistemine karşı bir ayaklanma şeklinde tanımlamıştır (Mengelberg, 1964, s. 267).

Von Stein'den sonra birçok yazar ve düşünür toplumsal olayların tanımını yapmıştır. Toplumsal olayları Habermas (1981); halkın bir kesiminin toplumda beğenmediği siyasi, sosyal ve ekonomik sistemi değiştirmeye yönelik göstermiş olduğu tepkisel eylemler, Tilly (1978); sosyal düzeni değiştirmek ve politikaları etkilemek amacıyla yapılan toplu hareketler, Tarrow (1994); toplumda gücü elinde bulunduran elitlere veya siyasi otoriteye karşı gösterilen toplu tepkiler, Turner ve Killian (1987, s. 308); toplumdaki problemleri çözmek veya istenmeyen bir değişikliğin önüne geçmek için toplum içerisinden bir grup tarafından organize edilen kolektif hareketler; Giddens (2000, s. 540–541) ise; ortak bir çıkarı korumak ya da ortak bir hedefe ulaşmayı sağlamak amacıyla insanların toplu olarak düzene başkaldırmasına yönelik protesto eylemleri, Gilje (1996); ülke içerisinde hâkim gruplar tarafından oluşturulan sistemin farklı düşünce, inanç, ekonomik veya sosyal sınıftaki insanların ihtiyaçlarına tam cevap verememesi nedeni ile bu durumdan rahatsız olan memnuniyetsizlerin mevcut yapıyı radikal veya reformcu bir yaklaşımla değiştirme girişimi, Della Porta ve Diani (2006); toplumun genelini ilgilendiren tartışmalı konular hakkında ortak inanç ve değerleri taşıyan grupların organize ettikleri çeşitli protesto hareketleri olarak görmektedirler.

Yukarıdaki tanımlamalar ışığında toplumsal olaylar, özellikle toplumda belirli bir kesim üzerinde zaman içerisinde yapılan sosyal ve siyasi baskıların birikmesi nedeniyle siyasi iradeye karşı oluşan hoşnutsuzluk sonucunda toplumsal patlama olarak ortaya çıkan ve genellikle protesto mahiyetinde toplu gösteriler olarak tanımlanabilir. Berger (2001), bu faktörleri siyasi (siyasi iktidarlardan/yöneticilerden memnuniyetsizlik, kötü yaşam veya çalışma koşulları, dini ve etnik anlaşmazlıklar, ayrımcılık, vb.), sosyal (kötü yaşam veya çalışma koşulları, yolsuzluk vb.) ve ekonomik (işsizlik, enflasyon, vergilerin fazla olması, yiyecek kıtlığı veya zamlar, vb.) olarak üç gruba ayırmıştır. Walton ve Seddon (1994), bazı toplumsal olaylarda bu faktörlerin birden fazlasının aynı anda görülebi-

leceğini belirtmiştir. Birçok araştırmacı (Della Porta ve Diani, 2006; Habermas, 1981; Phipps ve Szagala, 2007), toplumsal olayların temelinde toplum tabanında var olan problemlerin ilgili mercilerce dikkate alınmaması ve çözüm bulunmaması olduğu sonucuna varmıştır. Baron ve Kerr (2003), toplumsal olayların özellikle azınlıklar gibi toplumun alt sınıfını oluşturan bireylerin toplumda istedikleri konuma gelememesi ve taleplerinin karşılanmadığı durumlarda ortaya çıktığını belirtmişlerdir. İngiltere’de yapılan araştırmalar, toplumsal olaylara katılan grupların genelde siyahiler, göçmenler ve alt kesim olarak tabir edilen bireylerden oluştuğu; bu gençlerin çoğunun işsiz ve ekonomik yönden zayıf oldukları, gelir dağılımını adil bulmadıkları, devlet tarafından kendilerine yönelik ayrımcılık yapıldığını düşündükleri, siyasilerden ve polisten memnuniyetsiz olduklarından dolayı sokaklara çıktıklarını bulmuştur (Lewis, Newburn ve Roberts, 2011).

Toplumsal olayların çıkış sebepleri bölgelerin/ülkelerin/şehirlerin iç dinamiklerine bağlı olarak değişmektedir (Braha, 2012). Örneğin ABD’de son 50 yılda yapılan şiddet içeren protesto eylemlerinin en önemli sebeplerinin; ırkçılık, kürtaj konuları, insan hakları ve polis şiddeti gibi bu ülkeye has sosyal sebepler olduğu görülmüştür (Cinoğlu, 2005). Öte yandan son yıllarda bazı Ortadoğu ülkelerinde meydana gelen ve ülkede büyük sosyal ve siyasi değişimlere yol açan “Arap Baharı” olarak adlandırılan toplumsal olayların ortaya çıkışında demokratikleşme, ifade hürriyeti, işsizlik gibi hem politik, hem sosyal hem de ekonomik faktörlerin rol oynadığı görülmektedir (Kılıç vd., 2012).

Toplumsal olaylar içerisinde bazı olumsuzluklar barındırsa da toplumsal ve siyasî sorunların çözümüne kitlesel katılımın teşvik edildiği demokratik bir toplumda yurttaşların endişelerini ifade edebilmelerinin ve toplumsal değişimi sağlamanın gerekli ve olumlu bir aracı olarak görülmüştür (Phipps ve Szagala, 2007). Çağdaş demokrasilerde barışçıl bir şekilde gerçekleştirilen toplumsal olayların (miting, toplantı, gösteri yürüyüşü, vb.) uzun vadede demokrasinin gelişmesine katkıda bulunacağı değerlendirilmektedir (OSCE, 2010). Bu açıdan toplumsal olaylar, halkın yönetime katılma biçimlerinden birisi olarak kabul edilmektedir ve demokrasinin bir gereği olarak değerlendirilmektedir. Temsili demokrasilerde de halkın sadece seçimden seçime oy vermesi ve kendisini temsil eden vekiller vasıtasıyla yönetime katılması bir eksiklik olarak kabul edilmektedir (Bryer ve Sahin, 2012). Bu çerçevede, muhalefet partileri, üniversiteler, düşünce kuruluşları, medya, sivil toplum örgütleri ve vatandaşlar; düşüncelerini, eleştirilerini, önerilerini yazılı ve görsel basın aracılığı ile olduğu gibi toplantılar, gösteriler, mitingler ve yürüyüşler şeklinde de ortaya koymaları teşvik edilmektedir (Kaboğlu, 1989). Demokratik yönetimlerce bu tür toplantılar aynı zamanda sisteme karşı zamanla birikmiş olan küskünlük ve gerilimin sağlıklı bir şekilde dışarıya atılması olarak algılandığından genelde barışçı ve uzlaş-

macı bir yaklaşımla ele alınmaktadır (Sencer, 1986). Barışçıl bir şekilde gerçekleştirilen toplumsal olaylarda devlet yetkililerinin de toplumsal olaylara bakışı ve ele alışı bu tür olayları zor kullanarak bastırmaktan daha çok bu seslere kulak vererek sistemde gerekli düzenlemeleri yapma şeklinde olmaktadır (Cerrah, 1998).

4. Toplumsal Olaylarda Şiddet

Özellikle bir kısım geniş katılımlı toplumsal olaylarda zaman zaman kitlelerin devletin düzenlemelerine uymadıkları; yasal sınırların dışına çıktıkları, güvenlik kuvvetlerine karşı geldikleri, saldırgan davranışlarda buldukları ve şiddete başvurdukları görülmektedir (Irmak, 2014; Uysal, 2006). Toplumsal olaylarda kitlelerin saldırganlaşmasına ve şiddete başvurmasına neden olan çeşitli faktörler bulunmaktadır. Bu faktörlerden bahsetmeden önce şiddet kavramının tanımlanmasında fayda görülmektedir.

Tarih boyunca var olma mücadelesinin en temel unsurlarından ve beşerî hayatın bir gerçeği olan şiddeti insanlar ve devletler bilinen her yerde ve her zaman birbirlerine karşı kullanmışlar (Yayla 2013). Bartol ve Bartol, (2011, s. 110) şiddetin, insanoğlunun dünyaya geldikten sonra çevresini tanımaya başladıkça geliştiğini belirtmektedir. Kendini çok farklı biçimlerde gösterebilen şiddet olgusu, günümüzde gerek bireysel ve gerekse toplumsal boyutta günümüzde en sık karşılaşılan olgulardandır (Kocacık, 2001).

Kelime anlamı olarak şiddet, “bir kişinin başka bir kişiye saldırganlık, hâkim olmak, yenmek, yönetmek amacı ile güçlü, şiddetli, etkili bir hareket, fiil, işlem: bir işi bozma engelleme, boşa çıkarmaya karşı düşmanca, yaralayıcı, hırpalayıcı veya tahrip edici (yıkıcı, yok edici) amaç taşıyan bir davranış sergilemesi” olarak tanımlanmaktadır (Erten ve Ardali, 1996, s. 143). Bu açıdan şiddet, öldürme, yaralama, gasp, tecavüz, dövme gibi bedensel bütünlüğe karşı dışardan yöneltilen sert ve acı verici davranışları kapsamaktadır (Ünsal, 1996).

Alanyazında, bireyleri şiddete iten psikolojik ve sosyolojik faktörlerle ilgili birçok araştırma, şiddetin aile (Farrington, 1974), yoksulluk (Parker, 1989), eşitsizlik (Messner, 1982), kültür veya şiddet alt-kültürü (Wolfgang ve Ferracuti, 1967), uyuşturucu/ alkol kullanma (Rossow, 2001), kitle iletişim araçları (Felson, 1996), yaş (Bettencourt ve Miller, 1996), cinsiyet (Crick ve Dodge, 1994) ve sinirlilik (Wu ve Clark, 2003) gibi çok sayıda faktöre bağlı olduğunu tespit etmiştir. Bu araştırmalar sonucunda, erkeklerin, gençlerin, alt sınıf veya fakir bireylerin, sinirli yapıya sahip, uyuşturucu ve alkol kullananların daha fazla şiddete başvurduğu anlaşılmıştır. Bu faktörlerin yanında, bireylerin hırsızlık, soygun, vb. maddi kazanç amaçlı suçları niçin işlediklerini açıklayan klasik suç teorilerinin bazıları

aynı zamanda bireylerin şiddete başvurma nedenlerini de anlamamıza yardımcı olmaktadır.

Bireysel şiddet davranışlarını en kapsamlı şekilde açıklayan suç teorilerinin başında özellikle çete oluşumlarını ve davranışlarını açıklayan Sutherland (1947) tarafından geliştirilen *ayırıcı birliktelikler (differential association)* teorisi gelmektedir. Ayrıcı birliktelikler teorisi, bireylerin şiddet davranışını kendilerini eşleştirdiği bir grup veya arkadaş ortamında öğrendiklerini varsaymaktadır. Teoriye göre suç öğrenilen bir davranıştır ve birey öğrenmeyi kişi tek başına iken değil grupla birlikte gerçekleştirir. Suç davranışının öğrenilmesinde kişinin başkalarıyla iletişimi ve etkileşimi en önemli faktördür. Teori, ayrıca suçlu davranışın öğrenilmesiyle bireylerin suç işleme tekniklerini ve suç işlemeyi haklı çıkaracak gerekçeleri de öğrendiklerini savunmaktadır. Yine çete vb. gruplarda şiddet davranışını açıklayan bir başka teori de Wolfgang ve Ferracuti (1967) tarafından geliştirilen *şiddet alt-kültürü (subculture of violence)* teorisidir. Wolfgang ve Ferracuti, bireylerin içinde yaşadığı sosyal ve kültürel ortamın şiddete yönelmeleri üzerinde oldukça etkili olduğunu ve bireyler arasında yaşanan sorunların ancak şiddetle çözüleceğine inanan toplumlarda şiddetin daha fazla görüldüğünü ileri sürmüşlerdir. Shaw ve McKay (1942) tarafından geliştirilen *sosyal düzensizlik teorisi (social disorganization theory)*, suçların toplumlarda var olan sosyal kontrol mekanizmalarının bozulması nedeniyle ortaya çıktığını savunmaktadır. Teoriye göre toplumlarda görülen heterojen yapı, çöküntü bölgeleri, sosyal hareketlilik, sanayileşme ve kentleşme gibi sebeplerden dolayı sosyal kontrol mekanizmaları azalmakta ve bireylerin toplumsal değerlere olan bağlılığı zayıflayarak sapma davranışları ortaya çıkmaktadır (Ellis ve Walsh, 2000, s. 354).

Bazı suç teorileri ise şiddet davranışını sosyolojik açıdan ele almaktadır. İlk olarak Fransız sosyolog Emile Durkheim (1897) tarafından ortaya atılan ve Merton (1957) tarafından geliştirilen *gerilim teorisi (anomie/strain theory)*, bireylerin yapmış oldukları aykırı davranışların (suç, başkaldırma, şiddet vb.) insanların toplumdaki sosyal düzensizliklerden ve değişikliklerden bıktıkları ve ümitlerini kestikleri zamanlarda ortaya çıktığını savunmaktadır. Gerilim teorisine göre insanlar toplumda gelmek istedikleri konuma gelemedikleri veya hedeflerine (işte başarı, iyi eğitim, devlet kademesinde yüksel pozisyonlarda görev alma vb.) legal yollardan ulaşmalarının önüne engeller konulduğu zaman suça yönelir ve saldırganlaşırlar (Agnew ve White, 1992). Gerilim teorisine benzer şekilde Dollard vd. (1939) tarafından ortaya konulan *düş kırıklığı/saldırganlık teorisi (frustration-aggression theory)* ise bireylerin suça karışmalarına bireylerin yaşamış oldukları olaylarda uğramış oldukları düş kırıklığı veya engellenmelerin neden olduğunu iddia etmektedir. Teoriye göre insanlar içlerindeki herhangi bir arzuyu tatmin edemediklerinde veya

gayret gösterdikleri halde amaca ulaşamadıklarında kendilerini engellenmiş hissederler. Bu nedenle tepkilerini dışa dönük olarak şiddete başvurarak göstermeye çalışırlar (Dollard vd., 1939). Matza (1969) tarafından geliştirilen *etiketleme teorisi (labeling theory)* ise, bireylerin kendileri hakkında toplumda oluşan olumsuz tepkiler ve damgalamaların onları daha çok suç ve şiddete ittiğini savunmaktadır.

Toplumsal olaylarda şiddet, kavram, içerik ve nedenleri açısından bireysel şiddet kavramına göre daha karmaşıktır. Bazı araştırmacılar (Tilly, 2003; Hobart, 1996, s. 53), toplumsal olaylarda şiddeti, “bir grubun karşıt görüşte olan insanları sindirmek ve korkutmak için kaba kuvvet kullanması ve sert davranması” olarak tanımlamışlardır. Bir takım araştırmacılar bu tanım kapsamında göstericilerin çevreye zarar vermelerinin şiddet eylemleri içerisinde sayılması gerektiğini savunmaktadırlar (Graeber, 2002; Doherty, Plows ve Wall, 2003). Benzer şekilde Della Porta (1995), toplumsal olaylarda şiddetin göstericilerin hem kaba kuvvet kullanmalarını hem de çevreye zarar vermelerini kapsadığını ileri sürmektedir. Buna göre, toplumsal olaylarda göstericilerin polise/karşı grup-takilere taş, molotof kokteyli, havai fişek vb. aletlerle saldırmaları, iş yerlerine/otobüs duraklarına/ATM'lere zarar vermeleri, yangın çıkarmaları ve yağma yapmaları şiddet eylemleri kategorisinde değerlendirilmelidir (Uysal, 2006).

Her ne kadar toplumsal olaylara, toplum içerisinde zamanla birikmiş olan sorunların gün yüzüne çıkması neden olsa da, toplumsal olayların başlamasında genellikle bir tetikleyici olayın etkili olduğu görülmektedir (Horowitz, 2001; Kerner, 1968). Arap Baharı örneğinde, kitlesel gösterilerin arkasında yıllardır baskıcı ve otoriter rejimler tarafından yönetilen Arap halklarının değişim taleplerinin yatıyor olmasına rağmen gösterilerin başlamasına neden olan tetikleyici olay Tunus'ta işsizlik ve ekonomik sorunlardan ötürü pazarcılık yapan üniversite mezunu Muhammed Bouazizi isimli gencin kendini yakması olmuştur (Orhan, 2013). Öte yandan, ABD'de özellikle azınlıkların yaptığı birçok toplumsal olayda tetikleyici unsurun polisin bir siyahi vatandaşı öldürmesi ve arkasından gelen protestoları sert bir şekilde bastırmaya çalışması olduğu bulunmuştur (Goldstein, 2002).

Tarih boyunca yaşanan toplumsal olayların dinamikleri sosyologların ilgisini çeken bir konu olmuştur. Bu konuda yapılan ilk araştırmalar, toplumsal olaylarda göstericilerin çoğu zaman kundaklama, linç ve yağmalama gibi negatif davranışlar gösterdiklerini ortaya koymuştur (Le Bon, 1895). ABD'de 1960'lı yıllarda görülen büyük çaplı ırkçı toplumsal olaylardan sonra, birçok sosyolog, toplumsal olayların pozitif yönlerine dikkatlerini çevirmişler ve toplumsal olayların dinamikleri ile göstericilerin polisle, medyayla, halkla ve siyasilerle olan etkileşimlerini daha sistematik olarak incelemeye başlamışlardır. Bu inceleme sonucunda araştırmacılar, her ne kadar barışçıl bir şekilde yapılan toplumsal olaylar

toplumdaki eşitsizliklerin ve yanlış politikaların düzeltilmesi için olumlu rol oynasa da, bu olayların birçoğunda ister istemez şiddet olaylarının görüldüğünü tespit etmişlerdir (Graeber, 2002).

Toplumsal olaylarda göstericilerin şiddete başvurmasını etkileyen çeşitli siyasi, ideolojik, idari ve polisiye faktörler bulunmaktadır. Birinci faktör, ülkelerin siyasi rejimleri ve politikacıların tutumlarıdır. Araştırmalar, demokratik olmayan ve yöneticilerin vatandaşların isteklerine tepkisiz kaldığı ülkelerde göstericilerin taleplerini şiddete başvurarak almak istediklerini bulmuştur (Della Porta, 1995). Jenkins'e (1983) göre toplumsal olaylarda göstericilerin nereye zarar verdiği önemli değildir; önemli olan eylemlerinin toplumda etki yapmasıdır. İkincisi, kitlesel protestoların ve gösterilerin yasaklanması halinde göstericiler daha fazla şiddete başvurmaktadırlar (Waddington, 1992). Diyarbakır ilinde meydana gelen toplumsal olayları araştıran Hançerli, Duru ve Gergin (2013), toplantı ve gösterilerin yasaklanmasının göstericilerin saldırganlığını artırdığını bulmuşlardır. Üçüncüsü, şiddetten beslenen ve şiddeti ideolojilerinin gereği olarak gören bazı marjinal gruplar şiddete başvururlar. Kocaoğlu (2008), toplumsal olaylarda bu grupların şiddete başvurmalarının temel sebebinin polise ve siyasilere bir güç gösterisi yapmak ve taraftar toplamak olduğunu belirtmiştir. Dördüncüsü, polisin müdahale tarzı göstericilerin şiddete başvurmasında etkili olmaktadır. Batı Almanya'da nükleer enerjiye karşı yapılan protesto gösterilerini inceleyen Opp ve Roehl (1990), polisin baskısı ne kadar artarsa göstericilerin de o oranda radikalleştiğini ve şiddete başvurduğunu bulmuşlardır. Göksu vd., (2003) da Türkiye'de polisin müdahale tarzının toplumsal olayların büyümesinde veya önlenmesinde önemli rol oynadığını; polisin eylemcilere sert müdahalede bulunmasının eylemcilerin saldırganlıklarını artırdığını bulmuşlardır.

5. Kolektif Davranış Teorileri

Temelde sosyo-politik nitelikli oluşumların bir görünümü olarak karşımıza çıkan toplumsal olaylar kolektif davranışlar olarak da tanımlanmaktadır (Işık, 2013). Türkdoğan (1997, s. 9), kolektif davranışları, birey ve toplumun tutum ve zihniyetlerini belirleyen eylem şekilleri olarak tanımlamaktadır. Şerif ve Carolyn'a göre (1996, s. 337) kolektif davranışlar ile, linç ve yağmalama eylemleri, ayaklanma, gösteri yürüyüşleri ya da kitlesel protestolarla seslerini duyuran toplulukların davranışları kastedilmektedir.

Bu bölümde, sosyal psikoloji alanında önemli bir yer tutan bireylerin toplumsal olaylara niçin katıldıklarının ve kitlelerin neden şiddete başvurduklarının anlaşılmasına yardımcı olan kolektif davranış teorilerinden bahsedilecektir.

5.1. Yayılma/Bulaşma teorisi (Contagion theory)

Bu teorinin kurucusu olan ve Fransız İhtilali esnasında yaşanan toplumsal olaylar esnasında kalabalıkların davranışları üzerinde araştırmalar yapan Le Bon (1895) kalabalıkların kitle psikolojisi altında hareket ettiğini; kitlelerde rasyonel düşünmeden çok, duygusallık, abartılı tepkinin, öfkenin hâkim olduğunu savunmaktadır (Yaka, 2011). Le Bon ayrıca kitlelerin bir zihni olduğunu ve grup bilinci içerisinde hareket ettiğini belirtmektedir. Le Bon, “grup zihni” olarak adlandırdığı kitlelerin davranışlarının arkasında üç temel mekanizmanın yattığını ileri sürmektedir: anonimlik, bulaşıcılık ve telkine açıklık.

Kısaca, topluluk içinde tanınmama hissi, bireysellik yitimi anlamına gelen anonimlik olgusunu Le Bon (1895) şu şekilde tanımlamıştır: “... kitle içinde bulunan birey, sadece çokluğun, sayı fazlalığının verdiği bir duygu ile, tek başına olduğu vakit frenleyebileceği içgüdülerine kendisini terk etmek suretiyle yenilmez bir güç kazanır. Kitleler isimsiz (anonim) ve dolayısıyla sorumsuz oldukları için, bireyleri daima, her yerde kontrol edici rol oynayan sorumluluk duygularından tamamen uzaklaştırır ve onları içgüdülerine daha kolay teslim eder.” (s. 24).

Le Bon (1895), kolektif davranışın anlaşılmasına yardımcı olan ikinci mekanizmanın bulaşma/sirayet olduğunu savunmuştur. Sosyal psikolojide *sosyal etki ve uyma davranışı* olarak açıklanan bulaşma/sirayet olgusunu Le Bon, şu şekilde tanımlamıştır: “Bir toplulukta her duygu, her davranış, yayılcı özelliğe sahiptir. Hem o derece yayılcıdır ki, birey, kişisel çıkarını topluluğun çıkarına kolayca feda eder. Bu fedakârlık hali aslında insanın doğasına ters olmakla beraber ancak bir kitleye dâhil bulunduğunda meydana gelen bir fenomendir” (s. 24).

Le Bon (1895), kolektif davranışın anlaşılması için gerekli olan son mekanizmanın telkine yatkınlık olduğunu savunmuştur. Le Bon, telkine açıklık olgusunu şu şekilde açıklamıştır: “Kitle içindeki bireylerde, yalnız haldeki bireylerin karakterlerine nispetle pek zıt karakterler ortaya çıkarır. Kitle içindeki birey, bilincini yitirdiğinden, hipnozda ki benzer durumda herhangi bir telkine açık hale gelmiştir. O anda yapılacak bir telkinin etkisiyle, birey büyük bir coşkunlukla bazı eylemlere ve şiddete yönelebilir” (s. 25).

Le Bon’a (1895), kitlelerin kendilerine telkin edilen fikirlere kolayca boyun eğmelerinin çeşitli nedenleri olduğunu belirtmiştir. Bu nedenlerin en önemlisi, kitle içindeki bireylerin kolektif bilinç içerisinde hareket etmeleridir. Bireyin kitle içerisindeyken bu psikolojiden sıyrılarak kendine gelmesi ve kendi öz kimliğiyle hareket etmesi oldukça güçlü kişilik ve karakter yapısına sahip olmasına ve ne amaçla kitle içinde bulunduğunu sorgu-

layabilmesine bağlıdır. Ancak, genellikle kitlelerde bu tür özelliklere sahip insanlar fazla bulunmamaktadır.

Le Bon'a (1895), kitlelerin ister istemez şiddete meyilli olduklarını ileri sürmüştür. Le Bon'a göre bu nedenle, galeyana gelmiş bir kitlenin davranışını kontrol altına almak çok zordur. Bunun yanı sıra, kitleyle birlikte hareket eden bireyler, genellikle kitlenin hata yapacağını pek düşünmezler. Onlara göre bireyler hata yapabilirler, ancak kitlelerin hata yapması mümkün değildir.

5.2. Freud'cu teori (Freudain theory)

Le Bon'un kitle davranışı konusundaki görüşlerini, kendi görüşlerine ilk ve en etkili şekilde uyarlayan kuramcı Freud olmuştur. 1922 yılında yayınlanan "*Grup Psikolojisi ve Ego'nun Analizi*" adlı kitabında Freud, kitlelerin bir olay karşısında, duygularını çoğu zaman kontrol etmekte zorlanan ve anlık kararlar ile hareket etme özelliğine sahip olan yapılar olduğunu, antipati duygusunun bile kitle içindeki bireylerde hızlı bir şekilde şiddete dönüşebildiğini söylemiştir. Freud, bu durumu "nevrotizm" ile bağdaştırmış; kitle içinde öfke, aşırı sinir, nefret gibi duygular ile hareket eden bireyin "nevrotik" bir insanın sergilediği özellikler ile benzer olduğunu vurgulamıştır.

Freud (1922), bilinçli ya da bilinçsiz bir şekilde bireyin sinirlilik ve düşmanca hisler beslediğini, bu sinirlilik ve düşmanca hislerin belirli bir seviyeye gelmesi halinde şiddete yöneldiklerini belirtmiştir. Freud'a göre bireylerin şiddete başvurma dereceleri psikolojik ve biyolojik özelliklerine göre değişmektedir. Freud, bazı bireylerin doğuştan agresif yapıda ve şiddete eğilimli olduğunu söylemiştir. Bu teorik yaklaşıma göre toplumsal olaylarda bazı bireylerin diğerlerine göre daha fazla şiddete yönelmesi bu şekilde açıklanabilir.

5.3. Sosyal kimlik teorisi (Social identity theory)

İngiliz sosyolog Tajfel ve öğrencisi Turner (1979) tarafından geliştirilen sosyal kimlik teorisine göre bireyler kendilerini üyesi oldukları sosyal grubu dikkate alarak tanımlarlar ve o gruba özdeşleştirirler. Bu özdeşleşme sonunda sosyal kimlikleri oluşur. Bireyin kendisini grup kimliğiyle özdeşirmesinin bir sonraki aşaması grubun düşüncesini kendi kimliği (düşüncesinin) yerine koymasındır. Grup düşüncesine göre bireyler sorunlara ya da konulara bağımsız çözüm bulma yerine bir grubun içerisinde çözmeye çalışırlar ve bu durumda kişisel sorumluluk almazlar. Özellikle dışa kapalı gruplardaki görüş birliği sağlama çabası gerçeklerin göz ardı edilmesine yol açmakta, bireylerin eleştiriyi ve alternatif eylem biçimlerini gerçekçi bir şekilde değerlendirmesini engellemektedir (Stets ve Burke, 2000).

5.4. Göreceli yoksunluk teorisi (Relative deprivation theory)

Merton (1957) tarafından ortaya koyulan göreceli yoksunluk teorisi, gerilim teorisinin grupların ve kitlelerin davranışlarına uyarlanmış şeklidir. Göreceli yoksunluk teorisi, istediği amaca ulaşamayan bireylerin kendilerini yoksun hissetmelerine ve memnuniyetsizliğe neden olduğunu savunmaktadır. Göreceli yoksunluk hissi, bireylerin beklenti ve hedeflerine meşru görülen ve legal yollardan ulaşma istek ve çabalarının toplum tarafından engellenmesi üzerine oluşur. Merton, toplum içerisinde bazı grupların sosyal baskıya karşı daha hassas olduklarını, bu hassasiyet sebebiyle de sapkınlığa daha yatkın olduklarını ifade etmektedir. Gurr'a (1968) göre, bireylerin gerçekten engellenmiş veya baskı altına alınmış olup olmadıklarının bir önemi yoktur; önemli olan nasıl algıladıklarıdır.

5.5. Diğer Kolektif Davranış Teorileri

Yukarıda işaret edilen beş teori kadar güçlü bir şekilde açıklayamasa da toplumsal olaylardaki şiddet davranışlarının belli açılardan açıklanmasına katkıda bulunan diğer teori ve yaklaşımlardan da kısaca bahsedilmesi konunun daha detaylı anlaşılması bakımından faydalı olacaktır.

Benzeşme teorisi (convergence theory), şiddet davranışlarının açıklanmasında grubu değil bireyi merkeze alır ve kitlelerin belirli bir şekilde davranmasının kitle psikolojisi etkisinde değil birbirine yakın bireylerin bir araya gelmesiyle oluştuğunu iddia etmektedir. Bu teorinin ve aynı zamanda sosyal psikolojinin öncülerinden sayılan Allport'a (1924) göre, bireyin grup içerisinde iken yalnız başına olduğu durumdan farklı davranması normaldir ve bu davranış sosyal çevreye tepki vermeyi amaçlamaktadır.

Sosyal taklit teorisi (theory of social imitation), bireylerin, yakın temas içinde buldukları bireylerden etkilendiklerini, bilinçli veya bilinçsiz olarak onları taklit ettiklerini ileri sürmektedir. Teorinin kurucusu Fransız sosyolog Gabriel Tarde (1903), toplumda herkesin birbirini taklit ettiğini; bebeklerin konuşmayı, çevresinde bulunan kişileri taklit ederek öğrendiğini; cinsiyet rollerinin anne baba ve kardeşlerden öğrenildiğini ve gençlerin ilgi duydukları alanlardaki ünlü kişileri model alarak davranış sergilediklerini belirtmiştir. Tarde'ye göre normal davranışların yanında suç davranışlarının yaygınlaşmasında en önemli etken insanlardaki taklit etme güdüsüdür.

Beliren norm teorisi (emergent norm theory), diğer kolektif davranış teorilerinin aksine, kitle ve grupların davranışını kendi içerisinde kuralları olan normal bir sosyal süreç olarak kabul eder. Teoriye göre, kitlelerin homojenliği iddiası bir illüzyondur ve kolektif davranış veya grup ruhu denilen bir şeyin varlığı tartışmalıdır çünkü kitledeki belirli

bireyler diğerlerinden farklı ve daha dikkat çekici davranış gösterirler. Kitle davranışı bir takım normlar içeriyorsa ve kitle de daha önceden planlanmamış spontane bir şekilde davranıyorsa o zaman o duruma göre bir norm oluşturuyor demektir (Turner ve Killian, 1987).

Kimlik belirsizliği teorisi (deindividuation theory) ise toplumsal olaylara katılanların kendi kimliklerini unutup grup kimliğini takındıklarını savunmaktadır. Bu kimlik belirsizliği sonucunda, bireyler tanınmadıklarına ve yapmış oldukları suç içeren eylemlerin bireysel sorumluluğundan kurtulduklarına inanırlar. Kalabalık içerisinde kimlikleri belirsiz bireyler, istedikleri gibi davranabileceklerine inanırlar ve her türlü eylemi meşru görürler (Goldstein, 2002).

6. Tartışma: Gezi Parkı Olaylarının Kolektif Davranış Teorileri Açısından Değerlendirilmesi

27 Mayıs 2013 tarihinde İstanbul Taksim Gezi Parkında başlayıp kısa bir sürede tüm ülkeye yayılan eylemler, protestolar ve gösteriler, ülkemizde son yıllarda görülen en büyük kitlesel eylemlerin başında gelmiştir. Neredeyse iki ay süren ve ülkenin bir numaralı gündemi olan bu eylemler farklı kesimlerce 'Gezi Parkı Eylemleri', 'Gezi Parkı Olayları', 'Gezi Hareketi', 'Gezi Direnişi' ve 'Gezi Parkı Olayları' olarak adlandırılmıştır. Bu makalede 'Gezi Parkı Olayları' ismi kullanılmıştır çünkü bu olayları içerisinde birçok unsuru birden barındıran karmaşık bir toplumsal olaylar bütünü olarak değerlendirmek mümkündür. Olaylar süresince ülkemiz tarihinde ender görülebilecek şekilde yürüyüşler, gösteriler, protestolar, basın açıklamaları, konserler, forumlar, oturma eylemleri, işgal eylemleri, "duran adam" veya "tencere tava çalma" vb. şekillerde sivil itaatsizlik eylemleri gibi çok farklı eylem ve etkinlikler yapılmıştır (Işık, 2013). Bu eylem ve etkinliklerin çoğu masum ve barışçıl bir şekilde gerçekleşse de, özellikle insanların aklında kalan daha çok marjinal grupların da etkisiyle sokaklara çıkan kalabalıkların İstanbul ile sınırlı kalmayıp ülkenin dört bir tarafında eş zamanlı olarak kamu binalarına saldırmaları, özel ve kamu araçlarını tahrip etmeleri, kamu binalarına ve işyerlerine zarar vermeleri, polise taş, bilye vb. aletlerle saldırmaları, yollara barikatlar kurup çöp konteynirlerini ateşe vermeleri gibi şiddet görüntüleri olmuştur.

Yaşanan olaylar esnasında bazı marjinal grupların çeşitli ideolojik nedenlerle hem şiddete başvurdukları hem de eylemlere katılan diğer grupları kışkırttıkları görülmüştür. Marjinal gruplar haricinde kalan diğer halk kitlelerinin toplumsal olaylara katılması ve şiddete başvurmaları sosyal psikolojinin sağladığı analitik araçlarla incelendiğinde, tek bir faktörle açıklanamayacak kadar karmaşık bir olgu olduğu görülmektedir. Kitleleri şiddete iten faktörler, diğerlerinden bağımsız olmadığı gibi, etkileşimleri de farklı sonuçlara yol

açabilmektedir. Yayla, Gezi Parkı Olayları süresince, polisle göstericiler arasında yaşanan şiddetin bir kısmının özellikle bazı göstericiler tarafından bilinçli olarak yaratılması ihtimalinin yabana atılmayacağını, bu olaylarda sosyolojik analize konu olabilecek bir sosyolojik entite olmadığını, geçici olarak, farklı amaçlarla bir araya gelmiş, ortak özellikleri ve tarzları, teşhis edilebilir kimlikleri oluşmamış bir insan kitlesi söz konusu olduğunu ileri sürmektedir (Yayla, 2013). Fakat kolektif davranış teorileri, Gezi Parkı Olaylarına katılan eylemcilerin eylemlere katılma nedenleri ve şiddet davranışlarının açıklanmasına yardımcı olacak varsayımlar ortaya koymaktadır ve incelenmesinde fayda görülmektedir.

Gezi Parkı Olaylarında eylemcilerin davranışlarını ve şiddete başvurmalarını en iyi açıklayan teorinin Le Bon' un kitle psikolojini açıkladığı yayılcılık/bulaşıcılık teorisi olduğu görülmektedir. Bunun nedeni Gezi Parkı Olaylarının bir kitle hareketi olma özelliğini göstermesi; bu harekete katılan bireyler ve bu bireylerden oluşan sosyal grupların çoğu zaman eylemcilerin kitle psikolojisinin etkisi altında hareket etmelerinden kaynaklanmaktadır (Özmen, 2015). Le Bon (1895), toplumsal olaylarda kalabalıkların kitle psikolojisi altında hareket ettiklerini ve kitle psikolojisi altında bazı mekanizmaların bulunduğunu belirtmektedir.

Le Bon (1895), öncelikle kitlelerin farklı kültürel ve sosyal değerlere sahip insanlar olsalar bile "kolektif bilinç" ve "ortak ruh" ile hareket ettiklerini belirtmektedir. Le Bon'a göre kitle içinde, bireysel bilinç kaybolur, birey bilinçaltının etkisiyle ve "sürü psikolojisi" ile hareket etmeye başlar (s. 19). Araştırmalar, Gezi Parkı Olaylarına katılan birçok eylemcinin katılma nedeni olarak bir gruba ait olma duygusu olduğunu, özellikle kendileriyle aynı duyguları paylaşan, aynı rahatsızlıkları, aynı hassasiyetleri paylaşan insanlarla birlikte tek bir birey gibi hissettiklerini tespit etmişlerdir (Özmen, 2015; Erdoğan, 2015). Le Bon (1895) ayrıca, kitlelerdeki zihniyetin tekleşmesi kanunu olarak adlandırdığı kitlenin bir tek varlık haline gelmesinden de bahsetmektedir (s. 19). Özmen (2015) tarafından yapılan araştırmada bu durumu bir eylemci şu şekilde ifade etmiştir:

Şu an içinde bulunduğumuz durum tam bir sürü hareketi. Birbirinden farklı insanlar, tek bir amaç için bir araya gelmişler: ağaçları kurtarmak. Fakat bizi bu şekilde gören ve konuyla hiç bir ilgisi olmayan insanlar da aramıza katıldılar. Çok kısa zaman içinde, bizim gibi düşünmeye, bizim gibi davranmaya başladılar. Artık Gezi Parkı yok, Gezi ruhu var. (s. 195)

Le Bon (1895, s. 24), kalabalıklar arasında bireylerin bireyselliklerini yitirdiklerini ve tanınmayacaklarını düşündüklerinden yalnızken yapamayacakları birçok sapkın davranışı toplulukla birlikte iken yapma cesaretini gösterdiklerini belirtmektedir. Le Bon'a göre kitle içinde olan birey, kalabalığın ona aşlamış olduğu güven ve meydana gelen duygusal

bağ ile büyük bir güç kazanır. Gezi Parkı Olaylarında göstericilerin bu psikolojinin etkisiyle birçok şiddet eylemleri yaptıkları görülmüştür. Örneğin, olayların ilk başlarında göstericilerin Taksim’de bir polis aracını ters çevirip camlarını kırdıkları ve tekmeledikleri medyaya yansımıştır. Normal zamanlarda ve yalnızken göstericilerin bu şekilde davranmaları çok düşük bir ihtimaldir. Akgün vd. (2014), tarafından yapılan araştırmada eylemcilerdeki bu ruh halini bir katılımcı şu şekilde ifade etmiştir:

Orada kaldığım ilk gece, sabahleyin bu çadırların yakıldığı 31 Mayıs sabahı başka bir şiddetle karşılaştık. Sonraki her orada oluşum, o şiddete karşıydı aslında. Çünkü daha öncesinde şiddetle karşılaşmamıştık. İlk tepkimiz parkın yıkılmaması içindi. Ama daha sonrası polis şiddetine karşıydı. Arkadaşlarımızın dövülmesine karşıydı. Giderek artan otoriteye karşıydı. Polis şiddeti yaşanmamış olsaydı sokağa çıkılmayacaktı. (s. 13)

Le Bon (1895), kalabalıklar arasında her duygunun ve davranışın çok kolay bir şekilde etrafa bulaştığını ve yayıldığını; bireylerin kendi düşüncelerinden vazgeçerek kitledeki diğer bireyler gibi davrandıklarını belirtmektedir. Le Bon’a göre kitle içindeki birey, artık kendi olmaktan çıkmış, kitlenin (sürünün) cazibesi ile hareket eden bir bireye dönüşmüştür (s. 24). Bu durum Tarde’nin (1903) taklit teorisindeki bireylerin normal veya sapkın davranışlarda başkalarını taklit etmesi varsayımıyla da açıklanabilir. Gezi Parkı Olaylarına bakıldığında ilk önce İstanbul Taksim civarında yaşanan olayların benzerleri çok kısa bir sürede diğer şehirlere yayılmış ve eylemcilerin genellikle hep aynı şekilde davrandıkları ve benzer söylemlerde buldukları görülmüştür. Ayrıca, Gezi Parkı Olaylarına katılanların çoğunun daha önce polisle hiç karşılaşmamış bireyler oldukları düşünüldüğünde, şiddeti diğer göstericilerden ve medyadan/sosyal medyadan öğrenerek taklit ettikleri anlaşılmaktadır.

Le Bon (1895), kitle içinde bireyin bilincini yitirdiğinden telkine açık hale geldiğini; bu telkinin etkisiyle ve büyük bir coşkunlukla bazı eylemlere ve şiddete yönelebileceklerini savunmaktadır (s. 25). Gezi Parkı Olaylarında yaşanan şiddet eylemlerine bakıldığında eylemcilerin çok kolay tahrik oldukları ve sanki hipnoz edilmiş gibi söylentilere ve kitle içerisinde ileri sürülen fikirlere kolayca inandıkları görülmüştür. Örneğin, bir göstericinin polis panzeri altında kaldığı veya bir polis köpeğinin göstericiyi ısırmasına dair sosyal medyada paylaşılan haberler birçok katılımcının sokaklara çıkmasına neden olmuştur. Le Bon ayrıca kitle içerisinde ileri sürülen ve kitleye hâkim olan fikirlerin, kitlelerce kolaylıkla eyleme dönüştürüldüğünü belirtmektedir. Gezi olaylarında da polisin göstericilere aşırı şiddet uyguladığı ve buna karşı direnilmesi gerektiği fikri kalabalıklara hâkim olmuş ve çeşitli şiddet eylemleri şeklinde kendini göstermiştir.

Le Bon kitlelerin de maneviyat ve değerlerinin olduğunu belirtmektedir. Le Bon'a göre kitleler her ne kadar, şiddeti kullanan, kriminal olabilme özelliği taşıyan yapılar olsa da, kitlelerin de bazı değerleri olduğunu ileri sürmektedir (s.36). Erdoğan (2015) tarafından yapılan bir araştırmada bir katılımcı, eylemcilerin arasındaki yardımlaşma ve bağlanma duygusunu şu şekilde ifade etmiştir:

Esasında birlik beraberlik duygusu çok ön plandaydı. Çünkü herkes birbirine inanılmaz yardım ediyordu. Kimse birbirini yarı yolda bırakmıyordu. Destek oluyordular. (s. 51)

Le Bon (1895), kendini feda etme, özveride ve fedakârlıkta bulunma gibi erdemlerin kitlelerde sık sık görüldüğünü belirtmektedir. Gezi Parkı olayları esnasında birçok kez yanındaki arkadaşını korumak için kendini öne atan, polise meydan okuyan ve yaralanan arkadaşına yardım etmek için tehlikeyi göze alan birçok eylemci görülmüştür.

Le Bon (1895), kitle hareketlerinde simgelerin/sembollerin kitlenin ideolojisini yansıttığının ve kitlenin grup bilinci içerisinde hareket etmesine katkı sağladığının altını çizmektedir (s. 37). Gezi Parkı Olayları esnasında çoğu zaman özellikle gençlerin ülkedeki baskıcı rejime karşı tek başına savaşan bir kahramanı konu alan "V for Vendetta" filmi ile popülerlik kazanmış olan Guy Fawkes maskesini takmaları eylemlere farklı bir anlam kazandırmıştır. Örneğin, Özmen (2015) tarafından yapılan araştırmada Gezi Parkı eylemlerinin ideolojik yönünü bir katılımcı şu şekilde ifade etmektedir:

Bu hareket ideolojik bir harekete dönüşmüştür. Biz "V" maskesi takarak, ideolojik görüşümüzü ve cesaretimizi açıkça ortaya koyuyoruz. Anlayan, bunu zaten anlıyor. Belki bir devrim olmayacak ama evrim olacağı kesin. (s. 200)

Le Bon (1895), kitlelerin duygularının basit ve abartılı olduğuna dikkat çekmektedir (s.35). Le Bon'a göre duyguların basit olması kitlelerin duygusal davranışlarının kitlelerin haksızlığa uğradıklarına inandıkları anda doğal ve tepkisel olarak gelişmesinden kaynaklanmaktadır. Kitlelerin duygularının abartılı olması ise, kitlelerin bir olay karşısında duygularını çoğu zaman kontrol etmekte zorlanmaları ve anlık kararlar vererek spontane hareket etmelerinden kaynaklanmaktadır. Bu duygusal durumu Le Bon, "kitlelerin şiddet duyguları" olarak tanımlamaktadır (s. 35). Gezi Parkı Olaylarında da olayların meydana getirmiş olduğu heyecanın etkisiyle kişilerin çoğu kez kendilerini kontrol edemedikleri, anlık ve aşırı tepkiler gösterdikleri ve şiddete başvurdukları görülmüştür. Örneğin, göstericilerin yoldan geçen bir arabanın sürücüsünün kendilerine tepki göstermesi nedeniyle aracı tekmeledikleri, bazı göstericilerin bir iş makinesini ele geçirip TOMA'nın (Toplumsal

Olaylar Müdahale Aracı) üzerine sürdüğü, yaşlı bir kadının sapanla polise taş attığı gibi çeşitli olaylar basına yansımıştır.

Le Bon (1895), kitle hareketlerinde görülen şiddetin psikolojik bir tutum olduğunu ve kendilerine yapılan baskılara karşı kullandıkları bir silah olduğunu değerlendirmektedir (s. 34). Le Bon'a göre kitle içerisinde hareket eden bireyler, hem kendilerine hem de gruplarına yapılan davranışı hazmedemezler. Bu nedenle öfke duygusu ile bu yapılan şiddete şiddetle karşılık verirler. Araştırmalar, Gezi Parkı Olaylarına katılan eylemcilerin en çok ilk günlerdeki protestolar sırasında polisin eylemcilere aşırı sert müdahalesini gördüklerinden dolayı öfkelenediklerini ve eylemlere katıldıklarını ortaya koymuştur (KONDA, 2014; METROPOLL, 2013). Özmen (2015) tarafından yapılan araştırmada, bir katılımcı bu durumu şu şekilde ifade etmiştir:

Çarşı grubu olarak, böyle bir protestoda yer almamız mümkün olamazdı. Halka ve mahallemize yapılan şiddet bize yapılmıştır. Özellikle, Beşiktaş mahallesinde tüm direnişçi arkadaşlarımıza yapılanlara cevap vermek, onları korumak bizim görevimizdir. Bu eylemlerde öncü pozisyonunda isek, bu tamamen mahallemizi ve arkadaşlarımızı korumak için edindiğimiz bir görevdir. (s. 199)

Gezi Parkı Olayları esnasından göstericilerin tepki ve öfke içerisinde şiddete başvurusu Freud'un nevrotizm kavramı ile de açıklanabilir. Freud, bastırılmış bazı düşünce ve duyguların, bireyin bilinçaltına yerleşmesi sonucunda ortaya "bastırılmış bilinçaltı" durumunun çıktığını; bu durumun da bireyde orta ve uzun vadede travmalara ya da davranış bozukluklarına sebebiyet verdiğini belirtmektedir. Freud da Le Bon gibi kitle içinde hareket eden bireyin, kitle ruhundan aldığı güç ve cesaret ile normalde yapamayacağı birçok eylemi yaptığını belirtmektedir. Freud, bireydeki bu gücün aslında bilinçaltında yer alan, ortaya çıkaramadığı ama aslında çıkarmak istediği duygulardan kaynaklandığını belirtmiştir (akt. Özmen, 2015). Freud'a göre kitle içerisinde birey; daha önce yaşamış olduğu olayların da etkisiyle öfke, aşırı sinir, nefret gibi duygularla hareket eden nevrotik bir birey haline gelmektedir (akt. Özmen, 2015). Araştırmalar, Gezi Parkı Olaylarında farklı siyasi, ideolojik fikirlere, ekonomik koşullara sahip olan insanların bir araya gelmelerindeki ana motivasyonun insanlarda uzun zamandan beri mevcut siyasi iktidarın politikaları ve siyasilerin söylemleri karşısında içlerinde biriktirdikleri öfke, kızgınlık ve intikam duygusunun oluşturduğunu ortaya koymuştur (KONDA, 2014; METROPOLL; 2013). Erdoğan (2015) tarafından yapılan araştırmada bir katılımcı bu durumu şu şekilde ifade etmektedir:

Bence insanların eylemlere katılmalarının en büyük nedeni haksızlığa uğradıklarının düşünmeleri olduğunu düşünüyorum. Ben de kendimi rencide olmuş hissettiğim

için katıldım. Aynı zamanda içimdeki bir şeyleri değiştirme, artık olan biten hakkında söz sahibi olabilme isteği ve haksızlığa ve yok sayılmaya karşı duyduğum öfke de etkili oldu galiba. (s. 44)

Freud ayrıca kitle hareketlerinde liderlik olgusunun önemine dikkat çekerek kitle tarafından sevilen, sayılan, güvenilen bazı bireylerin doğal olarak kitleye liderlik yaptığını ve kendilerini bu liderle özdeşleştiren kitlenin de liderin yönlendirmesiyle hareket ettiğini belirtmektedir. Le Bon kitlelerdeki önder pozisyonundaki kişilerin, düşünce adamları değil, aksiyon adamları olduğunu belirtmektedir (s. 83). Gezi Parkı Olayları esnasında kitleyi yönlendiren tek bir lider bulunmamakla birlikte zaman zaman bazı göstericilerin liderlik pozisyonu takındıkları ve bunların çoğunun aksiyon adamları olduğu basına yansımıştır. Örneğin İstanbul Dolmabahçe’de yaşanan olaylar esnasında “Çarşı Grubu” liderlerinden bazılarının doğal olarak orada bulunan kitleye de liderlik yaptıkları görülmüştür (Bayhan, 2014).

Gezi Parkı Eylemlerinin devam etmesinde göstericilerle ilgili belirli tanımlamaların yapılması ve göstericilerin bu tanımlamaları kabul etmeleri sosyal kimlik teorisi kapsamında açıklanabilir. Sosyal kimlik teorisine göre bireyler, kendilerini grupla özdeşleştirirler (Tajfel ve Turner, 1979). Gezi Parkı Olaylarına katılanlar için “Geziciler”, “Çevreciler” vb. birçok tanımlamalar yapıldığı ve eylemcilerin genellikle kendilerini bu tanımlamalar altında diğer eylemcilerle özdeşleştirdikleri görülmüştür. Fakat özellikle 2 Haziran’dan sonra siyasiler tarafından Gezi Parkı Olaylarına katılanları tanımlamak için kullanılan “çapulcular” tabiri aynı zamanda siyasi iktidara yönelik çeşitli tepkileri harmanlayan bir anahtar sözcük ve üst kimlik işlevi görmüştür (Özmen, 2015). Bayhan (2014), çapulcu kavramının, eylemlerde bulunanlara atfen başbakan tarafından ifade edildiğini, eylemcilerin de bu kavramı mizah süzgecinden geçirerek ve yeni anlamlar yükleyerek kendilerini ifade etmenin simgesi haline dönüştürdüklerini belirtmektedir. Ete ve Taştan (2013) ise, birbirlerinden farklı etken ve faktörlere bağlı olarak eylemlere katılmış olan göstericilerin, eylemlerin her hangi bir aşamasında dışarıdan kendilerine isnat edilen ve bütün eylemcileri kapsayıcı üst kimlik işlevi gören isimlendirme ve tanımlamaların eylemsellik sürecinde gruptan kopmaları bir süreliğine engellediğini veya geciktirdiğini ileri sürmüşlerdir. Gürakar (2014, s. 243) da çapulculuk sosyal kimliğinin sinerjik bir direniş pratiği yarattığını savunmaktadır. Akgün vd. (2014) tarafından yapılan araştırmada bir katılımcı bu durumu şu şekilde ifade etmiştir:

Bundan iki ay önce beraber yürüyemeyecek bir sürü örgüt bir aradaydı çünkü biz halk olarak çıktık ve kimse bizim önderimiz değildi. Örgütlü insanlar da vardı ama onlar da örgüt kimliklerini bırakıp çıktılar sokağa. (s. 20).

Sosyal kimlik teorisi, ayrıca sosyal kimliklerin, grubun bireylerinin tutum ve davranışlarında benzer reaksiyonlar göstermesine neden olduğunu savunmaktadır (Tajfel ve Turner, 1979). Teori bir eyleme katılanların “eylemci” kimliğini kazandıklarını varsaymaktadır. Gezi Parkı Olayları süresince özellikle Başbakan Recep Tayyip Erdoğan’ın söylemleri, grupta kendilerine ayrımcılık yapıldığı ve hükümetin kendinden olmayanlara karşı “adil olmayan” davranışlar içerisinde bulunduğu şeklinde algılanmıştır. Erdoğan’a (2015) göre başbakanın bu tür bir ayrımcılık uygulaması eylemcilerde grup mağduriyetini arttıran bir olgu olmuştur. Özellikle, kendilerini “çapulcu” olarak tanımlayan birçok göstericinin şiddet eylemlerine katılmasında bu tanımlamanın da etkili olduğu değerlendirilmektedir.

Gezi Parkı Olaylarının meydana gelmesinin arkasında yatan faktörleri en iyi açıklayan teorilerden birinin göreceli yoksunluk teorisi olduğu değerlendirilmektedir. Göreceli yoksunluk teorisi, sokak protestolarına katılan grupların bazı haklardan mahrum edildikleri için şikâyetçi ve kızgın olduklarından dolayı sokaklara çıktıklarını varsaymaktadır (Merton, 1957). Göreceli yoksunluk teorisiyle ilgili yapılan ilk araştırmaların göreceli yoksunluğun maddi yoksunluk ile sınırlı tutulduğuna vurgu yapan Uysal (2013, s. 30), Gezi Parkı Olaylarına katılanların orta ve üst sosyal sınıfa mensup olduklarını ve yoksulluk konusunda çok ideolojik nedenlerle eylemlere katıldıklarını; bu nedenle Gezi Parkı direnişinin göreceli mahrumiyet teorisine uymayacağını savunmaktadır. Öte yandan, Erdoğan (2015), sonraki araştırmaların göreceli yoksunluk kavramının sadece maddi yoksunlukla sınırlanamayacak kadar karmaşık olduğunu; göreceli yoksunluğun sadece maddi gelirle ilgili olmadığını ve oluşan adaletsizlik hissinin de göreceli yoksunluk hissine yol açtığını belirtmektedir.

Göreceli yoksunluk teorisi, insanlarda uzun zamandan itibaren biriken memnuniyetsizlik, kendini ifade edememe ve engellenme duygusunun bir tepki meydana getirdiğini varsaymaktadır. Gezi Parkı Olaylarında da bu durum görülmüştür (Laçiner, 2013). Gezi Parkı Olaylarının çıkış nedenlerine bakıldığında da; olaylar her ne kadar ağaç kesilmesi, yeşili koruma ve çevreye duyarlılık gibi sebepler gibi görünse de olayların arka planında son üç dönemdir devleti idare eden siyasi iktidar ve Başbakan Recep Tayyip Erdoğan’a karşı duyulan tahammülsüzlük ve icraatlarından duyulan memnuniyetsizlik olduğu görülmektedir (KONDA, 2014; Sandıklı ve Kaya, 2013). Gezi Parkı Olaylarına katılan birçok eylemci siyasi iktidarın uzun yıllardan beri bireysel özgürlüklerine, yaşam tarzlarına müdahale ettiğinden dolayı içlerinde birikmiş öfke ve nefretten dolayı protesto gösterilerine katıldıklarını belirtilmişlerdir (METROPOLL, 2015; TİHK, 2014). Eylemcilerin bazıları özgürlük alanlarının daraltılmasından ötürü sokağın tek çıkış yolu olduğunu, so-

kağın zapt edilmesiyle iktidarın yaşam alanına müdahalesinin ortadan kaldırılacağını düşündüklerini ifade etmişlerdir (Akgün vd., 2014). Eylemcilerin bir kısmı ise, iktidara yakın olmayanların devlet imkânlarından yoksun bırakıldıklarına ve devlet kadrolarına alınmayacaklarına inandıklarından dolayı bir tepki olarak sokağa çıktıklarını belirtmişlerdir (Akgün vd., 2014).

7. Sonuç ve Öneriler

Sonuç olarak; toplumsal olaylarda görülen şiddet eylemlerinin sadece kişinin bireysel özelliklerinden kaynaklanan bir olgu olmadığı, insanın grup içerisinde olmasından kaynaklanan toplumsal bir olgu olduğu ve hemen hemen bütün ülkelerde görüldüğü gerçeğini vurgulamak gerekir. Toplumsal olaylardaki şiddet davranışını açıklarken daha bütüncül bir yaklaşımla bireyin kendine özgü farklılıkları ve içinde bulunduğu grubun özelliklerinin yanında ülkedeki toplumsal ve ekonomik dengeleri de hesaba katmak gerekir. Şiddet davranışının ortaya çıkmasına etki eden toplumsal ve ekonomik faktörler arasında işsizlik, yoksulluk, gelir dağılımındaki adaletsizlik ve göç gibi ülke gerçekleri sayılabilir. Özellikle 'görelî yoksulluk' kavramıyla ifade edilen ve kişinin kendi ekonomik durumunun etrafındaki insanlara göre daha kötü olması ya da kötüye gittiğini düşünmesi durumu da toplumsal olaylarda şiddeti dolaylı da olsa artıran faktörlerden biridir. Bunun yanında, Merton'un göreceli yoksunluk teorisinde de ifade edildiği gibi; bireylerin mevcut siyasal sistemin sorunlara çözüm üretmekten uzak olduğuna inanması, başka bir ifade ile sistem içerisinde normal yollarla sorunlara çözüm bulunamayacağı inancı toplumsal olaylarda şiddetin meşru kabul edilmesine yol açabilmektedir. Özellikle gençlerde oluşan normal yollara olan güvensizlik ve inançsızlık hissi şiddetin ortaya çıkmasında önemli bir etkindir.

Bazı kesimler, Gezi Parkı olaylarında sokaklara çıkan göstericilerin, herhangi bir sosyal olgu veya kitle psikolojisi etkisi altında değil, bilinçli olarak şiddete başvurduklarını savunmaktadır. Örneğin, Sambur (2013), Gezi Parkı Olaylarında sokaklara çıkan kalabalıkların, hiçbir şekilde barışçıl bir şekilde hükümeti protesto etmek isteyen gruplardan oluşmadıklarını, göstericilerin şiddete bilerek başvurarak polisi şiddet uygulaması için kışkırtmaya çalıştıklarını belirtmektedir. Sambur' a göre göstericiler, şiddeti arttıkça, Türkiye ve dünya kamuoyunun dikkatlerinin kendi üzerlerine yoğunlaşacaklarını umduklarını; başka bir ifade ile barışçıl yollarla değil, şiddet yoluyla kendilerini herkese duyuracaklarını ve dayatacaklarını hesaplamışlardır (Sambur, 2013). Bunun böyle olduğu olaylar süresince özellikle yabancı basının yayınlarından anlaşılmıştır.

Halbuki, toplumsal olaylarda şiddet kullanılması sadece provoke edilme değişkenine bağlı olarak açıklanamayacak kadar karmaşıktır. Gezi Parkı Olaylarında da şiddeti

alışkanlık/görev haline getiren marjinal gruplar haricindeki göstericiler kitle psikolojisi altında karmaşık davranışlar sergilemişlerdir. Klasik suç teorileri ve kolektif davranış teorileri ışığında eylemcilerde en çok görülen sosyo-psikolojik davranışları; sosyal etki ve uyuma davranışı, engelleme ve çatışma, bulaşıcılık, kimlik belirsizliği, anomi/gerilim, bireysellik yitimiyle beraber şahsi sorumluluk duygusunun azalması, heyecan duygusu, gibi kavramlarla açıklamak daha doğru bir yaklaşım tarzı olacaktır. Gezi Parkı örneğinde görüldüğü üzere kolluk kuvvetleri olaylara müdahale ederken sadece şiddet kullananlara değil ister istemez içerisinde şiddet kullanmayan ve aslında barışçıl amaçla alana gelmiş geniş halk kitlelerine güç kullanmak zorunda kalmıştır. Bu durum medyada da polisin masum göstericilere şiddet uyguladığı şekilde yansıtılmış ve göstericilerin kitle psikolojisi altında şiddete başvurmasını arttırmıştır.

Ülkemizde son yıllarda yaşanan ve toplum üzerinde siyasi, ekonomik ve sosyal açıdan birçok etkisi olan Gezi Parkı Olayları, ilk başta çevre duyarlılığı ile İstanbul Taksimde başlamış fakat gitgide tüm ülkede kamu düzenini bozulmasına neden olan toplumsal olaylara dönüşmüştür. Gezi Parkı Olaylarının ortaya çıkmasına etki eden en önemli faktör toplumun belirli bir kesiminde uzun zamandan beri siyasi iktidara karşı birikmiş öfke ve tepki olmuştur. Bunun yanında, olaylar esnasında yaşanan şiddet eylemlerinde belirleyici faktör ise marjinal gruplar olmuştur. Zaten şiddete meyilli olan ve şiddetten beslenen bu gruplar kalabalık içerisine girerek kalabalığı oluşturan sıradan halk kitlelerini etkilemiş ve provoke etmişlerdir. Marjinal gruplar, kendi başlarına bu kadar büyük şiddet olaylarını gerçekleştirmeyeceklerinden dolayı toplanmış olan sıradan insanları kendi şiddet hareketlerine ortak etmişlerdir.

Bu çalışmada ele alınan konular ve yapılan tartışmalar ışığında toplumsal olaylardaki şiddetin ne olduğu, şiddet davranışının nedenleri ve nasıl yaklaşılması gerektiği konularında hem politika yapıcılar hem de kanun uygulayıcıları için bazı önerilerde bulunmak mümkündür.

Sosyolojik açıdan bakıldığında Gezi Parkı Olayları ne ilk ne de son toplumsal olaydır. Siyasi ve sosyal dinamikler değişmedikçe bu tarz olaylar olmaya devam edecektir. Toplumsal olayların çıkışını tamamen engellemek mümkün olmasa da devlet yetkililerinin akılcı politikalarıyla ve kolluk kuvvetlerinin yerinde müdahaleleriyle büyümeden sonlandırılması mümkündür. İlk olarak, Baron ve Kerr'in (2003) de vurguladığı gibi, toplumsal olayların bir sebep değil toplum içerisindeki huzursuzlukların/ memnuniyetsizliklerin neticesi olduğu unutulmamalıdır. Bu nedenle, insanları sokağa çıkmaya iten sorunlar doğru şekilde algılanıp sağlıklı çözümler üretilmelidir. İkinci olarak, kalabalıkların makul sayılabilecek beklentileri devlet yetkililerince karşılanmalıdır. Eylemlerin şiddeti top-

lumun duyduğu çaresizlik hissi ile doğru orantılıdır. Yani, yöneticiler halktan gelen taleplere ne ölçüde duyarlı ve doğru çözümler üretebilirlerse toplumsal tepkiler ve şiddet o ölçüde azalacaktır. Sencer (1986), demokratik yönetimlerin toplumsal gösteri ve protestoları sisteme karşı zamanla birikmiş olan küskünlük ve gerilimin sağlıklı bir şekilde dışarıya atılması olarak algıladığından genelde barışçı ve uzlaşmacı bir yaklaşımla ele alındığı belirtmektedir. Üçüncü olarak, yetkililer şiddetin şiddetle engellenmesinin mümkün olmadığını kabul etmelidirler. Araştırmalar, geniş halk kitlelerine karşı aşırı güç kullanmanın ters teptiğini ve topluluğun direncini arttırdığını ortaya koymuştur (Göksu vd., 2003; Opp ve Roehl, 1990). Bu nedenle, kolluk kuvvetleri müdahalelerini kalabalık içindeki marjinal gruplara yoğunlaştırmalı; diğer halk kitleleriyle mümkün olduğunca müzakereler ve iletişim halinde olmaya çalışmalıdır. Bunun için sosyal medya dâhil olmak üzere tüm iletişim araçları kullanılmalı, yapılan müdahaleler halka doğru bir şekilde anlatılmalı ve olaylarla ilgili resimler vb. görüntüler basın aracılığıyla kamuoyunu tahrik etmeyecek şekilde paylaşılmalıdır. Dördüncü olarak, toplumsal olayları başlatan tetikleyici olaylar ve öncü olaylarla ilgili istihbari çalışmalara önem verilmelidir. Toplumsal olaylar tahmin edilemeyecek bir hızla ortaya çıkıp büyüdüğünden gelişmeler ve duyular her aşamada titizlikle değerlendirilmeli, hiçbir ayrıntı gözden kaçırılmamalıdır. Beşincisi, provokatör grup ve kişilerin sosyal medya üzerinden yapacakları kışkırtmalara karşı gerekli önlemler alınmalı; olaylar öncesi ve eylemler sürecinde kışkırtıcı haberlerin kimler tarafından yayıldığına dair tespitler yapılarak haklarında gerekli yasal işlem yapılmalıdır. Altıncısı, olaylarda profesyonel davranılmalı; provokatörler tarafından yapılan tahriklere kapılmamalıdır. Ayrıca, kitlenin psikolojisi hesaba katılarak hareket edilmeli ve kalabalıkları tahrik edecek söylem ve davranışlardan kaçınılmalıdır.

Toplumsal olaylarda şiddet olgusu tarihsel ve toplumsal faktörlerin etkisiyle ortaya çıkan ve tek bir nedenle açıklanması mümkün olmayan karmaşık bir olgudur. Bu nedenle farklı bilim alanlarının bilgi birikimlerinin de katkısıyla disiplinler arası bir yaklaşımla ele alınmalıdır. Gelecekte yapılacak olan çalışmalarda; psikoloji, sosyoloji, siyaset bilimi, hukuk ve sosyal antropoloji gibi bilim alanlarının bu konuya ilişkin bilgi birikiminden de yararlanılması, ayrıca alandan elde edilecek verilerin kullanıldığı ve analiz edildiği ampirik araştırmalara yer verilmesi bu alanda alinyazına katkı yapacağı değerlendirilmektedir.

Kaynakça

Agnew, R., ve White, H. R. (1992). An Empirical Test Of General Strain Theory. *Criminology*, 30 (4), 475-500.

- Akgün, M., Cop, B., Emre, Y., & Yesevi, Ç. G. (2014). *Gezi Parkı'nda Ne Oldu? Katılımcıların Penceresinden Bir Gezi Parkı Değerlendirmesi*. İstanbul Kültür Üniversitesi (Yayın No: 204).
- http://www.gpotcenter.org/dosyalar/Gezi_Parkinda_Ne_Oldu_May2014.pdf
- Allport, F. H. (1924). The Group Fallacy in Relation to Social Science. *American Journal of Sociology*, 29 (6), 688-706.
- Amnesty International (Uluslararası Af Örgütü) (2013). Gezi Parkı Eylemleri: Türkiye'de toplanma özgürlüğü hakkı şiddet kullanılarak engelleniyor. London: Uluslararası Af Örgütü Yayınları.
- <http://amnesty.org.tr/uploads/Docs/gezi-parki-eylemleri-turkiye'de-toplanma-ozgurlugu-hakki-siddet-kullanilarak-engelleniyor801.pdf>
- Baron, R., ve Kerr, N. (2003). *Group Process, Group Decision, Group Action* (2. Edition). UK: McGraw-Hill Education.
- Bartol, C. R., ve Bartol, A. M. (2011). *Criminal Behavior: A Psychological Approach*. New Jersey: Pearson Education.
- Bayhan, V. (2014). Yeni Toplumsal Hareketler ve Gezi Parkı Direnişi. *Birey ve Toplum*, 4 (7), 23-57.
- Berger, H. S. (2001). Economic Crises and the European Revolutions of 1848. *Journal of Economic History*, 61, 293-326.
- Bettencourt, B., ve Miller, N. (1996). Gender Differences in Aggression as a Function of Provocation: A Meta-Analysis. *Psychological Bulletin*, 11 (3), 422-447.
- Braha, D. (2012). Global civil unrest: Contagion, self-organization, and prediction. *PLoS ONE* 7(10): e48596. doi:10.1371/journal.pone.0048596.
- Bryer, T. A., ve Sahin, I. (2012). Administrators as Deliberative Representatives: A Revised Public Service Role. *International Journal of Public Administration*, 35 (14), 925-933.
- Cerrah, İ. (1998). *Crowds and Public Order Policing: An Analysis of Crowds and Interpretation of their Behaviour Based on Observational Studies in Turkey, and England and Wales*. Aldershot: Ashgate-Dartmouth.
- Cinoğlu, H. (2005). An Analysis of Major American Riots: Issues in Riots and Riot Control. *Polis Bilimleri Dergisi*, 3 (3-4), 39-66.

- Crick, N. R., ve Dodge, K. A. (1994). A Review and Reformulation of Social Information-Processing Mechanisms in Children's Social Adjustment. *Psychological Bulletin*, 115 (1), 74-101.
- Della Porta, D. (1995). *Social Movements, Political Violence and the State: A Comparative Analysis of Italy and Germany*. NY: Cambridge UP.
- Della, P. D., ve Diani, M. (2006). *Social Movements: An Introduction*. Malden, MA: Blackwell.
- Diani, M. (1992). The Concept of Social Movement. *The Sociological Review*, 40 (1), 1-25.
- Doherty, B., Plows, A., ve Wall, D. (2003). The Preferred Way of Doing Things: The British Direct Action Movement. *Parliamentary Affairs*, 56 (4), 669-686.
- Dollard, J., Miller, N. E., Doob, L. W., Mowrer, O. H. & Sears, R. R. (1939). *Frustration and Aggression*. New Haven. Yale.
- Durkheim, E. (1897/1952). *Suicide: A study in Sociology*. John A. Spaulding and George Simpson (Trans.). New York: Routledge & Kegan Paul.
- Ellis, L. ve Walsh, A. (2000). *Criminology: A Global Perspective*. Boston: Allyn & Bacon.
- Erdoğan, E. (2015). Siyasal Psikoloji Siyasal Katılım Hakkında Ne Öğretebilir? Gezi Protestolarına Katılanlar Üzerinden Bir Değerlendirme. *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, 3 (1), 31-58.
- Erten, Y. ve Ardalı, C. (1996). Saldırganlık, Şiddet ve Terörün Psikososyal Yapıları. *Cogito*, 6, 143-164.
- Ete, H., ve Taştan, C. (2013, Eylül). Kurgu ile Gerçeklik Arasında Gezi Eylemleri. Ankara: SETA Yayınları. http://file.setav.org/Files/Pdf/20130916162138_kurguilegerceklikarasindageziylemleri-rapor.pdf
- Farrington, D. P. (1974). The Family Backgrounds of Aggressive Youths. L. A. Hersoy, M. Berger and D. Shaffer (Ed). *Aggressive and Anti Social Behaviour in Childhood and Adolescence*. Oxford, Eng.: Pergamon.
- Felson, R. B. (1996). Mass Media Effects on Violent Behavior. *Annual Review of Sociology*, 22, 103-128.
- Freud, S. (1922). *Toplum Psikolojisi*. Kemal Saydam (Çev.) (1993). İstanbul: Düşünen Adam Yayınları.

- Giddens, A. (2000). *Sosyoloji*. Hüseyin Özel ve Cemal Güzel (Çev.). Ankara: Ayraç Yayınları.
- Gilje, P. A. (1996). *Rioting in America*. Bloomington: Indiana University Press.
- Goldstein, A. P. (2002). *The Psychology of Group Aggression*. Sussex, England: John Wiley and Sons.
- Göksu, T. Köktaş, A., Özcan, M. & Erzurumluoğlu, B. (2003). Polisi İlgilendiren Toplumsal Olayların Yönetimini (PİLTOY) Etkileyen Faktörler. *Polis Bilimleri Dergisi*, 5 (2), 43-64.
- Graeber, D. (2002). The New Anarchists. *New Left Review*, 13 (1), 61-73.
- Gurr, T. (1968). Urban Disorder: Perspectives from the Comparative Study of Civil Strife. *American Behavioral Scientist*, 11 (4), 50-55.
- Gürakar, T. (2014). Bir Direniş Oyunu: Gezi'yi Bourdieu Üzerinden Okumak. *Sosyologca*, 7, (Ocak- Haziran), 1-14.
- Habermas, J. (1981). New Social Movements. *Telos*, 49, 33-37.
- Hançerli, S., Duru, H., ve Gergin, N. (2013). Toplumsal Olaylarda ve Kanunsuz Eylemlerde Katılım ve Saldırganlık . *Polis Bilimleri Dergisi*, 15 (2),109-134.
- Hobart, M. (1996). *Şiddet ve Susku: Bir Eylem Siyasetine Doğru*. Yurdaer Salman (Çev.). *Cogito*, 6-7, 51-65.
- Horowitz, D. L. (2001). *The Deadly Ethnic Riot*. Berkeley: University of California Press.
<http://www.tihk.gov.tr/www/files/54b3df46416dd.pdf>.
- Irmak, I. (2014). Toplumsal Olaylara ve Kanunsuz Eylemlere Müdahale ve Yaklaşımlar: Gelişmiş Ülkelerden Örneklerin İncelenmesi. H. Batırhan Kara (Ed.), *Toplumsal Olaylar Yönetimi* içinde (s.82-106). Ankara: Efil Yayınevi.
- Işık, G. (2013). Yeni Toplumsal Hareketler ve Sanal Gerçeklik Boyutunda Gezi Parkı Eylemleri *Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Akademik Dergisi*, 8 (1), 19-33.
- Jenkins, J. C. (1983). Resource Mobilization Theory and the Study of Social Movements. *Annual Review of Sociology*, 9, 527-553.
- Kaboğlu, İ. Ö. (1989). *Kolektif Özgürlükler*. Diyarbakır: DÜHF Yayınları.
- Kerner, O. (1968). *Report of the National Advisory Commission on Civil Disorders*. New York: Bantam.

- Kılıç, E., Aktar, E., Erdoğan, Y., Ertosun, M., Akadır, K., Kaya, E., & Hasar, H. (2012). Arap dünyasında entropi: Tunus, Mısır, Libya ve Suriye’de halk ayaklanmaları. *Türkiye Uluslararası İlişkiler Çalışmaları Yakın Doğu Araştırmalar Merkezi TUIÇ-YADAM Rapor No: 1*. <http://www.tuic.org.tr>.
- Kocacık, F. (2001). Şiddet Olgusu Üzerine. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2 (1), 1-7.
- Kocaoğlu, M. (2008). *Türkiye’de Toplumsal Olayların Yönetilmesinde Çevik Kuvvet ve Güvenlik Şube Müdürlüklerinin Rolü*. Polis Akademisi, Yüksel Lisans Tezi.
- KONDA (Haziran 2014). Gezi Raporu. http://www.konda.com.tr/tr/raporlar/KONDA_GeziRaporu2014.pdf
- Laçiner, S. (2013, 23 Haziran). Gezi parkı neden şaşırttı?. <http://www.haber.stargazete.com.tr>.
- Le Bon, G. (1895). *Kitleler Psikolojisi*. Tolga Sağlam (Çev.) (1999). İstanbul: Timaş Yayınları.
- Lewis, P., Newburn, T., & Roberts, D. (2011). Reading the Riots: Investigating England's Summer of Disorder. The Guardian: London School of Economics. [http://eprints.lse.ac.uk/46297/1/reading%20the%20riots\(published\).pdf](http://eprints.lse.ac.uk/46297/1/reading%20the%20riots(published).pdf).
- Matza, D. (1969). *Becoming Deviant*. Englewood Cliffs NJ: Prentice-Hall.
- Mazlumder (2013). Taksim Gezi Parkı Olayları Raporu. Mazlumder İstanbul Şubesi. <http://istanbul.mazlumder.org/webimage/gezi-parki-raporu-2013.pdf>
- Merton, R. K. (1957). *Social Theory and Social Structure*. New York, US: Free Press.
- Messner, S. F. (1982). Poverty, Inequality, and the Urban Homicide Rate: Some Unexpected Findings, *Criminology*, 20, 103-114.
- METROPOLL (2013). Türkiye’nin Nabzı Gezi Parkı Olayları ve Türkiye’nin Otoriterleşme-Özgürlük Sorunu. <http://www.metropoll.com.tr/report/turkiyenin-nabzi-gezi-parki-protestolari-veturkiyenin-otoriterlesme-ozgurluk-sorunu-haz>
- Morrell, G. S., Mcneish D., ve Webster, S. (October 2011). *The August riots in England: Understanding the involvement of young people*. Prepared for the cabinet Office by National Center for Social Research (NatCen). https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/60531/The_20August_20Riots_20in_20England_20_pdf__201mb_.pdf.

- Opp, K. D., ve Roehl, W. (1990). Repression, Micromobilization, and Political Protest. *Social Forces*, 69 (2), 521-547.
- Orhan, O. (2013). Gezi Parkı Olaylarını Ortadoğu'da Kim, Nasıl Algıladı? *Ortadoğu Analiz, Temmuz*, 55, 16-22.
- OSCE Demokratik Haklar Bürosu (2010). Barışçıl Toplanma Özgürlüğü Üzerine Kılavuz. <http://www.osce.org/odihr/73405?download=true>
- Özmen, F. A. (2015). Gustave Le Bon ve Sigmund Freud'un Işığında Kitle Psikolojisi Ve Gezi Hareketi'nin Psikolojisi Kaynak: *Alternatif Politika*, 7 (1), 183-206.
- Parker, R. N. (1989). Poverty, Subculture of Violence, and Type of Homicide. *Social Forces*, 67 (4), 983-1007.
- Phipps, K., ve Szagala, K. (2007). Social Movements and the News Media, *The McMaster Journal of Communication*, 4 (1), 38-51.
- Piven, F. F., ve Cloward, R. A. (1971). *Regulating the Poor: The Functions of Public Welfare*. London: Tavistock Publications.
- Rossow, I. (2001). Alcohol and Homicide: A Cross-Cultural Comparison of the Relationship in 14 European Countries. *Addiction*, 96 (1), 77-92.
- Sambur, B. (2013). Gezizm, Kolektivizm ve Antidemokrasi. *Liberal Düşünce*, 18 (71), 181-186.
- Sampson, R. J., McAdam, D., MacIndoe, H., ve Weffer-Elizondo, S. (2005). Civil Society Reconsidered: The Durable Nature and Community Structure of Collective Civic Action. *American Journal of Sociology*, 111 (3), 673-714.
- Sandıklı, A., ve Kaya, E. (2013). Gezi olayları: Çıkarılması gereken dersler. http://www.bilgesam.org/tr/index.php?option=com_content&view=article&id=2442:gezi-park-olaylar-ckarılması-gerekken-dersler&catid=122:analizler-guvenlik&Itemid=147.
- Sencer, M. (1986). *İnsan Hakları-Ana Kuruluşlar ve Belgeler*. Ankara: TODAİE Yayınları.
- Shaw, C. R., ve McKay, H. D. (1942). *Juvenile Delinquency and Urban Areas*. Chicago, IL, US: University of Chicago Press.
- Stets, J. E., ve Burke, P. J. (2000). Identity Theory and Social Identity Theory. *Social Psychology Quarterly*, 63 (3), 224-237.

- Stratejik Düşünce Enstitüsü (SDE) (Haziran 2013). Taksim Gezi Parkı Eylemleri Raporu. <http://www.sde.org.tr/userfiles/file/SDE%20Taksim%20Gezi%20Park%C4%B1%20Raporu%20Haziran%202013.pdf>
- Sutherland, E. H. (1947). *Principles of Criminology* (4th ed.). Philadelphia: Lippincott.
- Şerif M., ve Carolyn W. Ş. (1996). Sosyal Psikolojiye Giriş. İstanbul: Sosyal Yayınları.
- Tajfel, H., ve Turner, J. C. (1979). An Integrative Theory of Intergroup Conflict. *The Social Psychology of Intergroup Relations*, 33 (47), 74.
- Tarde, G. (1903). *The Laws of Imitations*. Elsie Clews Parsons (Trans.) (1962). New York: Henry Holt and Company.
- Tarrow, S. (1994). *Power in Movement: Social Movements, Collective Action and Politics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- TASAV (Türk Akademisi: Siyaset, Hukuk ve Yönetim Araştırmaları Merkezi) (2013). Gezi Parkı Eylemlerinin Görünen Yüzü Analiz No. 4. <http://www.turkakademisi.org.tr>
- Tilly, C. (1978). *From Mobilization to Revolution*. Reading, Mass.: Addison-Wesley.
- Tilly, C. (2003). *The Politics of Collective Violence*. Cambridge University Press.
- Turner, R., ve Killian, L. (1987). *Collective Behaviour* (3. Ed.). Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall.
- Türkdoğan, O. (1997). *Sosyal Hareketler Sosyolojisi*. İstanbul: Birleşik Yayınları.
- TİHK (Türkiye İnsan Hakları Kurumu) (Ekim 2014). Gezi Parkı Olayları Raporu (Rapor No: 03). <http://docplayer.biz.tr/1212206-Turkiye-insan-haklari-kurumu-gezi-parki-olaylari-raporu.html>
- Uysal, A. (2006). Cop Gölgesinde Politika: Türkiye’de Toplumsal Olay Polisliği ve Sokak Eylemleri. *Mülkiye Dergisi, Aralık*, 79-94.
- Uysal, A. (2013). Teori ve Pratik Arasında Gezi Protestoları, Bir Toplumsal Hareket midir? Ekrem Saltık (Ed.). İçinde *Diren Sosyoloji: Gezi Olaylarına Sosyolojik Bakışlar*. İstanbul. Kaldırım Yayınları.
- Ünsal, A. (1996). Genişletilmiş Bir Şiddet Tipolojisi. *Cogito*, 6 (7), Kış-bahar, 29-36.
- Von Stein, L. (1864). *History of Social Movement in France*. Kaehe Mengelberg (Çev) (1964). NJ: The Bedminster Press.
- Waddington, D. (1992). *Contemporary Issues in Public Disorders*. London: Routledge.

- Walton J., ve Seddon, D. (1994). *Free Markets & Food Riots: The Politics of Global Adjustment*. Hoboken: John Wiley and Sons.
- Wolfgang, M. E., & Ferracuti, F. (1967). *The Subculture of Violence*. London: Sage.
- Wu, K. D., ve Clark, L. A. (2003). Relations Between Personality Traits and Self-Reports of Daily Behavior. *Journal of Research in Personality*, 37, 231-256.
- Yaka, A. (2011). *Sosyal Değişme-Türk Modernleşmesi*. İstanbul: Gündoğan Yayınları.
- Yayla, A. (2013). Gezi Üzerine Analizler. *Liberal Düşünce*, 71, 171-180.
- Yıldırım, Y. (2012). "İşgal Et" Hareketi Üzerine. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 67 (1), 237-244.